

Dit examen gaat over de esthetiek van het lelijke in de kunst, over de betekenis van schoonheid en over de verschillende redenen waarom architecten, kunstenaars en vormgevers regels over schoonheid doorbreken en veranderen.

Architectuur tussen kunst en kitsch

Vragen bij afbeelding 1 tot en met 7

Op afbeelding 1 en 2 zie je kasteel Neuschwanstein in Zuid-Duitsland. Het is in 1869 gebouwd in opdracht van koning Ludwig II van Beieren.

- 2p 1 De koning wilde een 'ridderburcht' en het kasteel past dan ook goed in de romantiek. Het weerspiegelt ideeën die in die periode leefden. Bespreek twee romantische ideeën die in dit kasteel weerspiegeld worden. Geef telkens aan waaruit je dat idee kunt afleiden als je afbeelding 1 en 2 bekijkt.

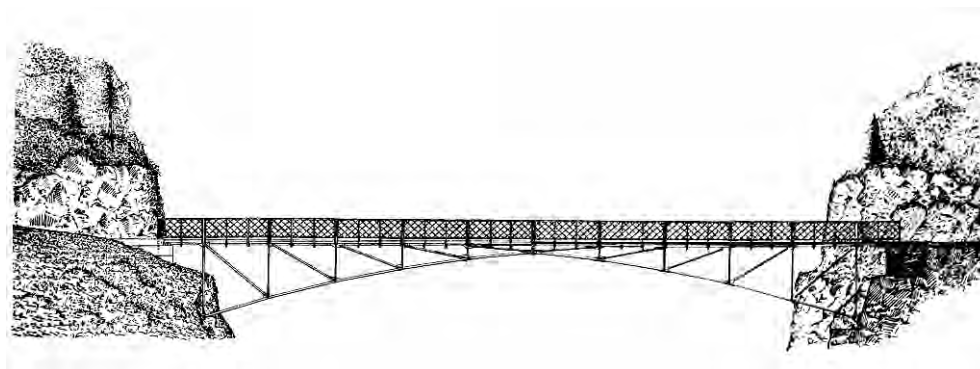
Afbeelding 3 is het poortgebouw van Neuschwanstein, gefotografeerd vanaf de binnenplaats. De architectuur heeft onder meer kenmerken van de romaanse stijl.

Bekijk afbeelding 1, 2 en 3.

- 3p 2 Noem drie kenmerken van de romaanse bouwkunst die op de afbeeldingen te zien zijn.

Op afbeelding 4 zie je een brug over een ravijn in de buurt van het kasteel. De brug is in 1866 gebouwd. Figuur 1 hieronder is een schematische tekening. In 1978 is de brug vernieuwd, waarbij de oorspronkelijke vorm werd gehandhaafd. Het hekwerk van de reling is nog origineel.

figuur 1

- De brug kon destijds gebouwd worden dankzij de technische vooruitgang in de negentiende eeuw.
- 2p 3 Leg dit uit. Doe dat aan de hand van het materiaal en van de techniek.

- Dit soort bruggen werd niet door architecten gebouwd, maar door ingenieurs, die ook stationshallen en fabrieken ontwierpen. Architecten vonden deze 'ingenieurskunst' lelijk en minderwaardig.
- 2p 4 Leg uit waarom architecten deze ontwerpen lelijk vonden. Betrek het verschil in werkwijze **of** het verschil in opleiding tussen ingenieur en architect in je antwoord.

Techniek heeft een eigen soort schoonheid. Over de Eiffeltoren werd in 1889 geschreven dat er 'in die ijzerberg elementen van een nieuwe schoonheid' zaten, waar nog geen taal voor was. In 'alle logica die zichtbaar werd gemaakt' kon je een 'abstracte, wiskundige schoonheid' ontdekken.

- De 'ingenieurskunst' leidde langzaam maar zeker tot een nieuwe architectuuresthetiek. Deze nieuwe opvatting over schoonheid zou in de loop van de twintigste eeuw door veel architecten worden overgenomen.
- 1p 5 Geef aan wat deze nieuwe schoonheidsopvatting over architectuur inhoudt.

Walt Disney beschouwde Neuschwanstein als het perfecte voorbeeld voor zijn sprookjeskastelen. Op afbeelding 5 zie je het kasteel van Assepoester in Disney World in Orlando. Het werd ook gebruikt voor het logo op figuur 2 hieronder.

figuur 2

Het Assepoesterkasteel in Disney World is puur decor. Het lijkt van steen, maar is van staal met daaromheen gewapend beton. Binnen bevinden zich een winkel, een kantoor en een restaurant.

- Het exterieur is een Disneyvariant op Neuschwanstein. De vormgeving is er helemaal op gericht het publiek te behagen en te betoveren.
Bekijk afbeelding 5 en figuur 2 op de pagina hiervoor.
- 3p **6** Noem drie manieren waarop het exterieur bijdraagt aan die betovering. Geef ook steeds aan waarom daardoor een betoverend effect ontstaat.
- Het kasteel van Assepoester heeft vooral kenmerken van de gotische stijl.
- 3p **7** Noem drie gotische kenmerken die te zien zijn op afbeelding 5.
- Gebouwen als Neuschwanstein en het kasteel van Assepoester worden door veel mensen prachtig gevonden. Maar veel critici vinden het slechte architectuur en noemen het kitsch.
- 2p **8** Ben je het met die critici eens? Geef voor elk van beide gebouwen je mening en een argument voor je mening.

In 2015 werd in een Engelse badplaats het tijdelijke 'pretpark' Dismaland geopend. Onder leiding van graffitikunstenaar Banksy werd door bijna zestig kunstenaars in het diepste geheim aan dit project gewerkt.

Dismaland, van 'dismal', wat akelig of treurig betekent, geeft als een naargeestige parodie op Disneyland commentaar op de huidige wereld. Vluchtelingfiguren dobberen in bootjes, Assepoester is verongelukt, opgejaagd door paparazzi, een uitgebrand politiebusje ligt in de vijver. Op afbeelding 6 en 7 zie je haar kasteel.

- Het hele project kan gezien worden als een aanklacht.
- 3p **9** Leg uit welke aanklacht of boodschap je kunt afleiden uit de vormgeving van het Assepoesterkasteel op afbeelding 6 en 7. Leg ook uit waarom die boodschap wordt versterkt door juist Disneyland als uitgangspunt te kiezen.

Christus en de duivel

Vragen bij afbeelding 8 tot en met 11

Op afbeelding 8 zie je een miniatuur uit een Engels gebedenboek uit de eerste helft van de twaalfde eeuw. Het is een illustratie van een Bijbelverhaal, waarin de duivel Christus driemaal op de proef stelt. Hij daagt Hem bijvoorbeeld uit om stenen in brood te veranderen en om van een hoog gebouw naar beneden te springen.

Op de miniatuur op afbeelding 8 zie je de derde uitdaging: de duivel wil dat Christus voor hem knielt en hem aanbidt, in ruil voor alle rijkdommen van de wereld.

- 2p 10 Christus vertegenwoordigt het Goede, de duivel is het Kwaad.
Leg uit hoe dit blijkt uit de manier waarop elk van beiden is voorgesteld.

De rijkdommen die de duivel belooft, zijn weergegeven als drie goudkleurige voorwerpen op de grond. Uit schetsen onder de verflaag bleek dat de maker van de miniatuur aanvankelijk veel meer gouden schatten had willen schilderen.

Bekijk afbeelding 8.

- 2p 11 Geef een reden waarom de maker kennelijk van plan was om méér schatten te schilderen. Geef ook een argument voor zijn beslissing om het uiteindelijk niet te doen.

Miniaturen zoals op afbeelding 8 werden in de vroege middeleeuwen uitsluitend vervaardigd in kloosters.

- 1p 12 Verklaar waarom dat alleen in kloosters gebeurde.

Afbeelding 9 is een miniatuur uit 1416 uit het Getijdenboek van de Franse hertog Jean de Berry. De duivel heeft een steen in zijn hand die Christus in brood moet veranderen, hij daagt Hem uit van de hoge berg te springen en toont Hem alle rijkdommen van de wereld. Op figuur 3 hieronder zie je een detail.

figuur 3

Op de voorgrond van afbeelding 9 is een bestaand kasteel uit die tijd afgebeeld. Het weergeven van de wereld en de werkelijkheid lijkt hier belangrijker dan het verhaal van Christus en de duivel.

Bekijk afbeelding 9.

- 3p 13 Bespreek drie aspecten waardoor die indruk wordt gewekt.

De miniatuur op afbeelding 8 is romaans, die op afbeelding 9 gotisch van stijl. Dat is onder meer te zien aan de manier waarop ruimte is gesuggereerd.

Bekijk afbeelding 9.

- 2p 14 Bespreek twee nieuwe manieren van ruimtesuggestie op afbeelding 9 die in de gotiek veel werden toegepast.

Op afbeelding 10 zie je een deel van een glas-in-loodraam van de kathedraal van Chartres uit de eerste helft van de dertiende eeuw. De duivel daagt Christus uit om van de tempel naar beneden te springen. Rechts is een engel afgebeeld.

Om een voorstelling in glas in lood te maken moest een aantal technische problemen worden opgelost.

Bekijk afbeelding 10.

- 3p 15 Noem drie van deze technische problemen. Geef ook steeds aan hoe elk probleem is opgelost.

- 2p 16 Bespreek twee functies die glas-in-loodramen in de middeleeuwen hadden. Laat de bescherming tegen weer en wind buiten beschouwing.

Op afbeelding 11 zie je een prent uit 1960 van de Duitse kunstenaar Otto Dix. Het stelt de derde uitdaging voor: als Christus de duivel aanbidt, krijgt hij alle koninkrijken van de wereld.

Dix was een expressionist. Dat is te zien aan de manier waarop hij Christus weergeeft.

- 2p 17 Leg dit uit aan de hand van de **voorstelling** en van de **vormgeving** van de Christusfiguur.

Dix vertelt het Bijbelverhaal op een moderne manier. Dat blijkt vooral uit de manier waarop hij de duivel weergeeft. Het verhaal krijgt daardoor een meer hedendaagse inhoud.

- 2p 18 Geef aan op welke moderne manier hij de duivel heeft verbeeld. Leg daarna uit welke andere inhoud het werk daardoor krijgt.

Schoonheid heeft haar gezicht verbrand

Vragen bij afbeelding 12 tot en met 16

Op afbeelding 12 zie je een schilderij uit 1891 van de Duitse schilder Franz von Stuck met de titel *Orpheus*. Deze halfgod uit de Griekse mythologie speelde zo betoverend op zijn lier, dat zelfs de wilde dieren aan zijn voeten kwamen liggen luisteren.

Bekijk afbeelding 12.

De schilder heeft het verhaal zo mooi mogelijk weergegeven.

2p 19 Bespreek twee aspecten die hier schoonheid benadrukken.

Von Stuck behoorde tot een groep kunstenaars die zich aan het eind van de negentiende eeuw verzette tegen de lelijkheid om hen heen. In hun ogen hing die samen met ontwikkelingen in de kunst en maatschappij van die tijd.

1p 20 Leg uit welke ontwikkeling in de maatschappij volgens kunstenaars bijdroeg aan lelijke producten.

In de tweede helft van de negentiende eeuw waren er ook nieuwe ontwikkelingen in de kunst die volgens de groep van Von Stuck bijdroegen aan de lelijkheid.

2p 21 Noem de nieuwe kunststroming uit die tijd waartegen deze kunstenaars zich verzetten. Leg ook uit waarom zij deze stroming afkeurden.

Over het verhaal van Orpheus zijn niet alleen schilderijen gemaakt, maar ook opera's en dansstukken. Het is al eeuwenlang een geliefd thema binnen alle kunstdisciplines.

1p 22 Verklaar waarom dit thema door kunstenaars graag wordt gekozen.

Op afbeelding 13 zie je *Orpheus en de dieren* van de Nederlandse kunstenaar en dichter Lucebert. Deze gouache uit 1952 heeft een heel andere schoonheid dan het schilderij van Von Stuck.

De spontane vormgeving doet denken aan die van kindertekeningen. Lucebert houdt zich niet meer aan de academische regels die Von Stuck nog volgde.

Bekijk afbeelding 12 en 13.

3p 23 Bespreek drie beslissingen waarmee Lucebert afwijkt van de regels van Von Stuck.

Op afbeelding 14 zie je een schilderij uit 1953 van de Nederlandse schilder Karel Appel. Het is een eerbetoon aan het Amerikaanse echtpaar Rosenberg, dat op verdenking van spionage ter dood werd veroordeeld. Aan hun schuld werd door velen getwijfeld. Je ziet het echtpaar op figuur 4 hieronder.

figuur 4

Appel noemde zijn schilderij *De veroordeelden*. Op afbeelding 14 zie je een man en een vrouw.

Bekijk afbeelding 14 en het detail op afbeelding 15.

- 3p **24** Bespreek drie manieren waarop Appel de figuren als veroordeelden weergeeft.

Lucebert en Appel maakten deel uit van COBRA, een groep Deense, Belgische en Nederlandse kunstenaars die in 1948 werd opgericht. Het werk van de COBRA-schilders leidde tot grote opschudding en werd in de pers 'geknoei, geklots en gekladder' genoemd.

De kritiek ging voor een groot deel over de manier van schilderen.

Bekijk afbeelding 14 en het detail op afbeelding 15.

- 3p **25** Bespreek drie aspecten van Appels techniek die tot dit soort kritiek leidden.

Karel Appel reageerde op de kritiek door te zeggen: "Ik schilder als een barbaar in deze barbaarse tijd." Hij wilde geen 'mooie' kunst maken in een tijd waarin volgens Lucebert "...schoonheid haar gezicht (heeft) verbrand."

Volgens de COBRA-kunstenaars eiste de tijd waarin zij leefden een andere manier van schilderen.

- 2p **26** Leg dit uit.

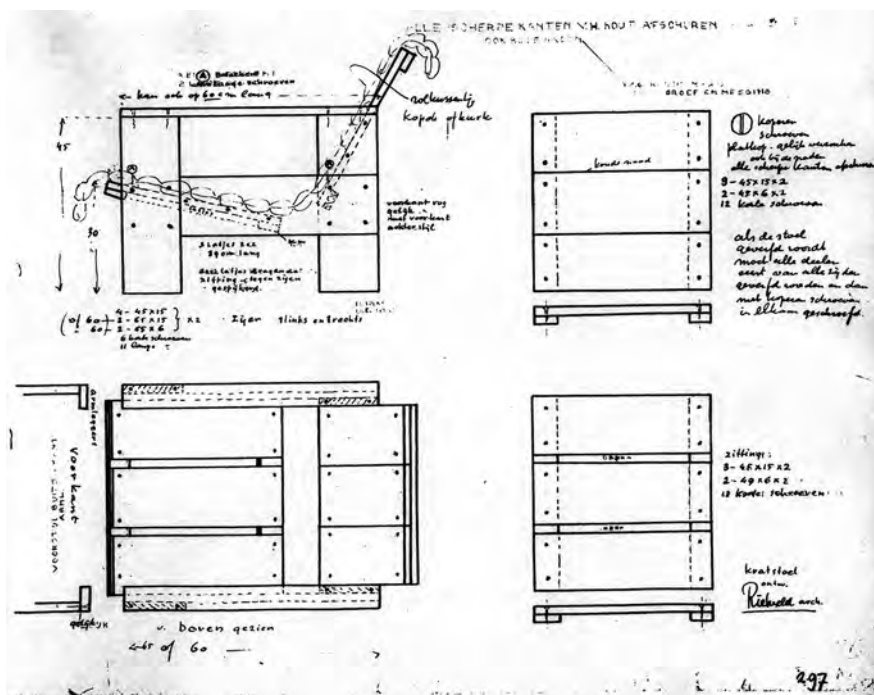
- Op afbeelding 16 zie je *De triomfator* van Lucebert. Het is een schilderij uit 1968, dat goed aansluit bij de tijd waarin het is gemaakt.
- 2p 27 Leg aan de hand van de inhoud van dit werk uit waarom het aansluit bij de maatschappij van de jaren zestig.

Stoelen

Vragen bij afbeelding 17 tot en met 20

Op afbeelding 17 zie je een ontwerp uit 1934 van Gerrit Rietveld. De stoel is van onbehandeld vurenhout, waarvan destijds kratten werden gemaakt om meubels in te vervoeren. Deze stoel wordt dan ook 'kratfauteuil' genoemd. Hij was ook als bouw pakket te koop.

figuur 5

bouwtekening kratfauteuil

Rietveld wilde goede en betaalbare meubels maken. De kratfauteuil kostte destijds omgerekend ongeveer € 15.

Bekijk afbeelding 17 en de bouwtekening op figuur 5 hierboven.

- 3p 28 Geef aan de hand van drie aspecten aan hoe deze stoel zo goedkoop geproduceerd kon worden.

Op afbeelding 18 zie je een ontwerp uit 2000 van Piet Hein Eek. De stoel is gemaakt van sloophout.

Ontwerper Job Smeets zegt over Eek: "Met zijn doe-maar-gewoondesign is Piet een moderne Rietveld."

De fauteuil op afbeelding 18 is net als de kratstoel van goedkoop materiaal gemaakt.

Vergelijk afbeelding 17 en 18.

- 4p **29** Noem twee overeenkomsten en twee verschillen in de vormgeving van de stoelen van Rietveld en Eek.

Eek gebruikt graag sloop- of afvalhout, mede omdat hij zich ergert aan de enorme verspilling in de designwereld. Sloophout was binnen die wereld een volstrekt ondenkbaar materiaal.

- 1p **30** Leg uit waarom dit materiaal niet binnen de designwereld paste.

De stoel op afbeelding 18 kost op dit moment ongeveer € 2000. Toch wordt hij goed verkocht.

- 2p **31** Geef twee verklaringen voor de populariteit van dit meubel. Laat het argument van recycling buiten beschouwing.

Eeks sloophouten meubels worden veel nagemaakt. Soms zijn zulke kopieën moeilijk van de oorspronkelijke te onderscheiden.

Eek stapte naar de rechter om dit namaken en verkopen te laten verbieden. Dat lukte.

- 1p **32** Ben je het eens met dit verbod? Geef een argument voor je antwoord.

Op afbeelding 19 zie je twee stoelen uit 2006 van Maarten Baas. Deze ontwerpen komen uit de serie *Clay-Furniture*, klei-meubels. Ze zijn gemaakt door synthetische klei om een stalen frame te boetsen.

Met deze serie had Baas meteen veel succes op de jaarlijkse designbeurs in Milaan. Toch wordt zijn vormgeving door sommigen juist 'antidesign' genoemd.

- 2p **33** Geef twee argumenten waarom deze stoel als 'antidesign' kan worden opgevat. Laat het materiaal buiten beschouwing.

Piet Hein Eek zet elk ontwerp eerst zelf zorgvuldig in elkaar. Maarten Baas daarentegen zegt dat hij 'twee linkerhanden' heeft en laat alles door een assistent uitvoeren.

Eek en Baas hebben dus een andere manier van ontwerpen.

- 2p **34** Geef aan wat dit verschil inhoudt. Betrek beide ontwerpers in je antwoord.

Op afbeelding 20 zie je een werk uit 2011 van de Tsjechische kunstenaar Kristof Kintera. Op een bestaande kantoorstoel goot hij roze kunsthars.

- 2p 35 De stoel doet nu denken aan een kunstobject van de surrealisten. Bespreek twee kenmerken van het object op afbeelding 20 die typerend zijn voor kunst van het surrealisme.

Op figuur 6 hieronder staat de stoel van Kintera in een kantooromgeving.

figuur 6

De stoel heeft als titel *Lida*, de naam van een vrouw. Dat beïnvloedt de interpretatie van de installatie op figuur 6.

- 2p 36 Leg uit welke inhoud wordt gesuggereerd met deze installatie.

In dit examen zijn gebouwen, objecten en kunstwerken aan de orde geweest die om allerlei redenen door critici of door het publiek lelijk werden gevonden.

Sinds het midden van de negentiende eeuw maakten kunstenaars steeds vaker werken die niet meteen mooi gevonden werden.

In de twintigste eeuw deden ze dat soms ook met opzet.

- 2p 37 Geef hiervoor twee verklaringen. Geef daarbij een voorbeeld van kunst of een kunstenaar of ontwerper uit dit examen.